

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС: ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

За останнє десятиріччя політико-правова карта світу кардинально змінилася. Науково-технічний прогрес та інтенсивний розвиток міждержавних відносин значно прискорили та істотно змінили процеси інтернаціоналізації економічного, правового та інших аспектів життя суспільства. Істотно зріс взаємозв'язок і взаємозалежність держав, що обумовлено глобальними проблемами, від вирішення яких залежить існування людства.

Із зростанням та активацією інтеграційних процесів між державами актуалізуються питання появи особливого системного комплексу міжнародних норм — права міждержавних об'єднань, що виступає в ролі системи-підсистеми у рамках загального міжнародного права.

Поява та розвиток нових галузей права пов'язана, перш за все, з розширенням кола об'єктів правового регулювання, що обумовлене виникненням на сучасному етапі розвитку суспільства нових відносин, які через свою соціальну значущість повинні регулюватись правом. Наявність публічного інтересу й обумовлює появу нормативних актів, що регулюють такі відносини.

У законодавстві досі не встановлено критерій виділення галузей права. Проте у теорії права такими критеріями є предмет і метод правового регулювання. Предметом правового регулювання в галузях права є визначені сукупності однорідних суспільних відносин: майнові, фінансові, адміністративні, бюджетні, трудові, транспортні, сімейні, кримінальні та ін., на підставі яких отримує назву відповідна галузь права.

Методи правового регулювання є сукупністю засобів дії правових норм на певні суспільні відносини. Теоретично методи правового регулювання поділяють на імперативні та диспозитивні. Імперативні методи виходять з механізму владної дії на суб'єкти правовідносин. Диспозитивні методи засновані на наданні рівноправним суб'єктам правовідносин можливості самостійного вибору форми організації і здійснення їх стосунків у межах, встановлених правовими нормами.

Галузі права поділяються на основні (фундаментальні) та комплексні. Для кожної з основних галузей права, що історично сформувалися, характерним є використання певного набору методів правового регулювання. Для комплексних галузей права є характерним інший принцип утворення, що передбачає поєднання правових норм, встановлених в основних галузях для регулювання даних стосунків, з правовими нормами, встановленими нормативними актами спеціального законодавства у сфері даної діяльності. При цьому правові норми, встановлені в інших галузях права, комплексна галузь тільки використовує, а не розробляє. Такий механізм дозволяє формувати комплексні галузі права відповідно до суспільної необхідності, обумовленої розвитком законодавства в деяких сферах діяльності, що призводить до появи великої кількості

правових норм і нормативно-правових актів. У результаті виникає можливість відособлення відповідних правових норм за ознакою виду відносин. До таких галузей можна віднести інтеграційне право.

Взаємодію національного права і права міждержавних об'єднань багато науковців традиційно розглядають у контексті співвідношення правового регулювання суспільних відносин міжнародним і внутрішньодержавним правом. До цієї сфери традиційно належать: становлення правових інститутів захисту прав і свобод людини, боротьба зі злочинами, що обмежують права людини, транснаціональні злочини, охорона і використання довкілля та ін. [1].

Деякі представники міжнародної доктрини інтеграційне право розглядають як функціональний додаток міжнародного права або внутрішньодержавного права, але, як правило, інтеграційне право ототожнюють з правом регіональних об'єднань держав, зокрема, з правом Європейського Союзу. Наприклад, Л. М. Ентін появу європейського інтеграційного права пов'язує з формуванням єдиного європейського простору, який виник у процесі формування і функціонування Європейського Співтовариства [2, 181]. Інтеграційне право розглядається як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері інтеграційної діяльності. Як комплексна галузь, інтеграційне право формується з урахуванням правових норм інших галузей права і правових норм, встановлених спеціальним інтеграційним законодавством.

Предметом інтеграційного права є інтеграційні відносини та їх правове регулювання основними та іншими комплексними галузями права й спеціальним інтеграційним законодавством. Об'єкти інтеграційного права — це сфера відносин, а також явища, на які спрямована інтеграційна діяльність.

Суб'єкти інтеграційного права — учасники інтеграційної діяльності, що мають правоздатність. Вони поділяються на фізичні та юридичні особи, а також держави, державні і муніципальні утворення, що як суб'єкти господарської діяльності прирівнюються до юридичних осіб, оскільки мають права і виконують обов'язки юридичної особи.

Інтеграційне право використовує комплексний метод, що є поєднанням методів різних галузей права. Комплексний характер інтеграційного права і комплексність його методу визначають наявність в інтеграційному праві елементів як приватного, так і публічного права.

Основними методами, які використовуються для регулювання інтеграційних стосунків, є права рецепція, гармонізація, уніфікація, стандартизація, імплементація. Проте Ю. О. Тихомиров, досліджуючи процеси правової інтернаціоналізації, вказані способи називає «формами». Додатково до них він відносить також діяльність держав по зближенню законодавств, імплементацію, канали інтелектуального впливу [3, 167]. Але стосовно нашого дослідження вважаємо за необхідне розглянути саме методи регулювання інтеграційних стосунків.

Термін «рецепція» походить від латинського «*receptio*» — прийняття. У правовому контексті рецепцію розуміють як «запозичення, сприйняття будь-якою національною правовою системою принципів, інститутів, основних рис іншої національної системи» [4, 453]. Рецепція, що полягає в прямому запозиченні

однією державою значних правових комплексів іншої держави, сьогодні в її класичному вигляді майже не зустрічається.

Гармонізація в широкому розумінні — це процес приведення у відповідність, побудований на наукових методологічних засадах єдності, завершеності, цілісності, пропорційності, узгодження й досконалості [5, 75]. Як зазначає І. І. Лукашук, «гармонізація являє собою процес цілеспрямованого зближення правових систем в цілому або окремих галузей, затвердження загальних інститутів і норм, усунення суперечностей» [6, 45]. Тобто запозичена норма, перш ніж безпосередньо вводиться у позитивне право будь-якої держави, адаптується з урахуванням конкретних історичних, соціально-економічних та інших умов. Гармонізація відрізняється від уніфікації тим, що остання являє собою введення у правові системи держав нових норм і правових актів.

Щодо уніфікації правових норм, то вона є найважливішим засобом регулювання інтеграційних стосунків, пов'язаним із спробами приведення різних правових систем та її окремих складових частин, зокрема, правових норм, до деякого спільного знаменника.

Імплементация певних принципів і норм у законодавство суверенних держав є засобом безпосереднього сприйняття вказаних інтеграційних процесів на внутрішньодержавному рівні, впровадженням уніфікуючих або гармонізуючих норм у національне право.

Багато науковців серед способів регулювання інтеграційних відносин виділяють стандартизацію у правовій сфері. Суть цього явища полягає в тому, що інтернаціоналізація національного права за допомогою його зміни передбачає також приведення норм національного права у відповідність з міжнародними правовими стандартами. «Стандартизація в праві, зазначає О. Г. Лук'янова, — є юридичним віддзеркаленням стандартизації усього суспільного життя, — однією з рис епохи глобалізації [7, 84]. Але думається, що цей процес не можна вважати самостійним елементом механізму правової глобалізації, оскільки, на нашу думку, правова стандартизація є однією із складових інтеграційних правових процесів.

Правова інтеграція відбувається у рамках загального процесу зближення або апроксимації (approximation англ. — наближення, зближення) правових систем. Не спотанного, випадкового зближення, що відбувається за логікою речей, а як суто організована діяльність.

Діалог правових систем, як було зазначено вище — закономірний процес, зумовлений сучасним періодом розвитку суспільства, що відбувається під гаслом глобалізації. Актуальним цей процес є для всіх держав-членів міжнародного співтовариства, у тому числі й для України, яка прагне включитися в міжнародні загальноєвропейські структури і процеси. Триває постійна взаємодія і взаємопроникнення різних правових положень між правовою системою України та іншими правовими системами національного, регіонального та міжнародного рівнів. Усе це ставить на порядок денний вирішення питань, пов'язаних з правовим регулюванням інтеграційних процесів в Україні. Проявом цього процесу є адаптація законодавства України до загальноприйнятих міжнародних та європейських стандартів.

Нормативною базою, яка регламентує процес інтеграції України в Європейський Союз, є прийняті Європейською Радою на Копенгагенському саміті декларації та угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами 1994 р. [8], а також Указ Президента України «Про програму інтеграції України до Європейського Союзу» 1998 р. [9] і Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [10] тощо.

У «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» вперше було передбачено забезпечення правової адаптації нормативно-правових актів, що приймаються органами виконавчої влади, до вимог ЄС, причому адаптація була поставлена на перше місце серед основних напрямків інтеграційного процесу.

Розроблена на Гельсінкському саміті ЄС, «Спільна стратегія щодо України» стала базою для прийняття урядом України ряду рішень і комплексної Програми інтеграції до Європейського Союзу. Програма як фундаментальний політичний і правовий документ відображає перспективи розвитку України в європейському напрямку. Вона стала новим етапом на шляху європейської інтеграції, новим періодом, на якому почався перехід від розроблення концептуальних положень інтеграції до активної імплементації та повсякденної роботи з реалізації Стратегії інтеграції 1998 р., зокрема курсу на набуття Україною асоційованого статусу щодо ЄС, а згодом — членства в ЄС.

У Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначається як поетапне прийняття та впровадження Україною нормативно-правових актів, розроблених з урахуванням законодавства ЄС. Адаптація до законодавства ЄС є плановим процесом, який складається з трьох окремих етапів, на кожному з яких досягається певний ступінь відповідності законодавства України до законодавства ЄС у визначених сферах. Інтеграція України до Європейського Союзу проголошена пріоритетним напрямком внутрішньої та зовнішньої політики Української держави. Даний процес є чинником, що впливає на формування сучасного праворозуміння, який зумовлює інше ставлення до ролі права у регулюванні інтеграційних процесів.

Література

1. Волошин Ю. А. Конституционно-правовой механизм взаимодействия права межгосударственного объединения с национальными правовыми системами его государств-членов: к постановке проблемы // Порівняльно-правові дослідження. — 2007. — № 1-2. — С. 293-300.
2. Эптин Л. М. Единое правовое пространство и стратегия ЕС // Европа перемены: концепции и стратегии интеграционных процессов / под ред. Л. И. Глухарева. — М. : Крафт+, 2006. — С. 176-189.
3. Тихомиров Ю. А. Интернационализация национального права // Московский юридический форум «Глобализация, государство, право, XXI век»: по материалам выступлений / Ю. А. Тихомиров. — М. : Городец, 2004. — С. 158-169.
4. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Инфа-М, 2004. — 810 с.
5. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. — М. : Норма, 1996. — 417 с.

6. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век / И. И. Лукашук. — М. : Спарк, 2000. — 261 с.
7. Лукьянова Е. Г. Основные тенденции развития российского права в условиях глобализации // Государство и право. — 2004. — № 7. — С. 84–89.
8. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : ратифікована Законом України від 10 листопа. 1994 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 24. — С. 1794.
9. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : указ Президента України від 11 черв. 1998 р. // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2001. — № 3. — С. 59–67.
10. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 берез. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — С. 367.

Анотація

Терзі О. О. Інтеграційний процес: засади правового регулювання. — Стаття.

У статті розглянута проблема регулювання інтеграційних відносин у сучасній Україні, що має на сьогоднішній день особливу актуальність. Визначення норм, що регулюють інтеграційні відносини, які входять у структуру різноманітних галузей права, допомагає закріпленню теоретичних основ вищезазначених процесів, що у свою чергу посилює практичну реалізацію інтеграційних проєктів.

Ключові слова: інтеграційне право, інтеграційні правовідносини, предмет, метод, регулювання правовідносин, уніфікація, імплементація, гармонізація.

Аннотация

Терзи О. О. Интеграционный процесс: основы правового регулирования. — Статья.

В статье рассмотрена проблема регулирования интеграционных отношений в современной Украине, что на сегодняшний день особенно актуально. Определение норм, которые регулируют интеграционные отношения, входящие в структуры различных областей права, помогает закреплению теоретических основ вышеуказанных процессов, что в свою очередь усиливает практическую реализацию интеграционных проектов.

Ключевые слова: интеграционное право, интеграционные правоотношения, предмет, метод, регулирование правоотношений, унификация, имплементация, гармонизация.

Summary

Terzi O. O. The Integration Process: Grounds of Legal Regulation. — Article.

The article deals with the problem of regulation of integration processes in modern Ukraine, that are actually extremely important. The definition of norms that regulate integration relations and are included into structures of different fields of law, help to consolidate theoretical basis of the abovementioned processes, that intensify practical realization of integration projects.

Keywords: integration law, integration legal relations, subject, method, regulation of legal relations, unification, implementation, harmonization.